

מחול-עם בישראל
שקטין 11

מחול-עם בישראל

מוסף לרבעון בשראף

גיליון מס. 5 • אוגוסט 1997

גורית קדמ

100 שנים להולדתה • 10 שנים למותה

על גורית קדמן,

בהשראת "אנשי עליה שניה" מאת נתן אלתרמן.

היא היתה עלמה צעירה

וסביבה חבורת צעירים

כעולים חדשים, חולמים והוויזים,

ניסו להקים כאן תנועה של רוקדים.

הם, לפני עשרות שנים ארצה באו, להיות ראשונים.

וכל רואיהם אמרו עליהם:

איזה מין בני אדם משונים!

מנסים לעבוד ולרקוד, בארץ ביצות ושממות -

באמת, בני אדם משונים מאד.

גרט קאופמן, היא גורית קדמן

אמרה: די לדבר, לרקוד הגיע זמן!

ביום נחרוש ונזרע, כי צריך לעבוד

ובלילות - נוכל לרקוד

ריקודי עבודה ואהבה,

וכך נכבוש את השממה.

כך אמרה גורית ועשתה מעשה:

החלה להניף את נס הריקודים

בקיבוץ דליה ובקורס למדריכים,

ויצאה עם בשורת זה הדגל

לכל מי שרצה להרים רגל.

מי שיצא לעבודה ולשמירה

לא שכח את האימרה:

עמק, עמק עבודה,

עמק, עמק הורה!

ההתלבטות היתה קשה:

היו כבר שירים ונוצרו ריקודים

אך כיצד להנחילים לרשות הרבים?

צריך ליצור שפה ייחודית

מן שפה כזו, ריקודית,

שתקשר ותעשיר את הרוקדים

וזאת עשו בקורס מדריכים.

גורית מנצחת על המלאכה

ומקימה ויוצרת ועדה

שתפקידה להרחיב המעגלים

ולקבוע את הכללים;

ומשם - הדרך למדור ולאולפנים

הצמיחה תנועה של המונים...

וגורית - הלוחמת הגדולה

קולטת עולים ומרחיבה את התנועה,

מנסה לשמר איכויות ייחודיות

של קבוצות אתניות הבאות מן התפוצות.

זהו חלומה של גורית וחזונה

שתצמח תרבות עם - כאן במדינה.

וכמו שנכתב כבר בהתחלה -

אם תרצו - אין זו אגדה.

יזרעאלה כהנא

ברכה דודאי

● אם עם ישראל יחיה חיים בריאים ונורמליים ואם הציביליזציה העולמית תתן עוד בכלל אפשרות לריקוד העממי - יקום גם הריקוד המקורי שלנו.

● אם אין "עם רוקד", לא יקום לעולם ריקודו הלאומי.

● ליצור לפי מיטב יכולתנו ולסמוך על ה"עם הרוקד" ועל הזמן כ"מסננות" הקולטות את המתאים, ופולטות את הבלתי מתאים.

● אשר ל"ריקודי העם", ברור היה לכל ובעיקר לנו, אנשי הוועדה, שיש מן ההגזמה בכינוי זה, שנתנו לריקודים שלנו. היה ברור לנו שהם עדיין בגדר הצעות, תקוות, ניצנים לריקודי-עם, ורק בעוד דור, שני דורות, יתברר אילו מהם ישארו בריקודי עם של ממש.

● ריקודינו נוצרים על ידי העם בשביל העם, והעם, כלומר חלק ניכר מן הציבור, רוקד אותם, ולפיכך אין ספק שהם ריקודי עם.

ISRAEL FOLK DANCE

No. 5, August 1997

A supplement to the

"Israel Dance Quarterly"

Editors: Bracha Dudai,
Yezraela Kahana and the
editors of "Israel Dance
Quarterly"

ISSN-0334-2301

מחול-עם בישראל

גיליון מס' 5, אוגוסט 1997

מוסף לרבעון "מחול בישראל"

עורכים: ברכה דודאי,

יזרעאלה כהנא ועורכי

הרבעון "מחול בישראל"

מו"ל: זום הפקות

כתובת: רח' שוהם 39,

חיפה 34679

טל' /פקס: 04-8344051

● בתמיכת מינהל התרבות -

משרד האומנויות

והמרכז להדרכת ספריות

ציבוריות.

משתתפים במוסף: אילה גורן,

דן רונן, צבי פרידהבר

בחסות:

עיריית חל אביב-יפו

מינהלת תרבות ואמנויות, האגף לאמנויות

סיפורי

בתים

רח' של"ג 5

ברחוב הקטן, היורד אל חוף הים במקביל לרח' גורדון, הנושא את שמו של האיש שאת הפירוש שלו לתנ"ך הכירו היטב כל התלמידים בארץ, הלא הוא שלי"ג (שמואל לייב גורדון), עמד בית לא גדול, בנוי בסיגנון הזוית הישרה של אדריכלי ה"באוהאוס" הגרמני החדשני של שנות ה-20. שער ברזל זעיר הוליד אל גינה ומרפסת.

שם התגורר המהנדס קאופמן, לימים קדמן, שהיה גם מומחה ידוע לנומיסמאטיקה, הלא הוא מדע המטבעות.

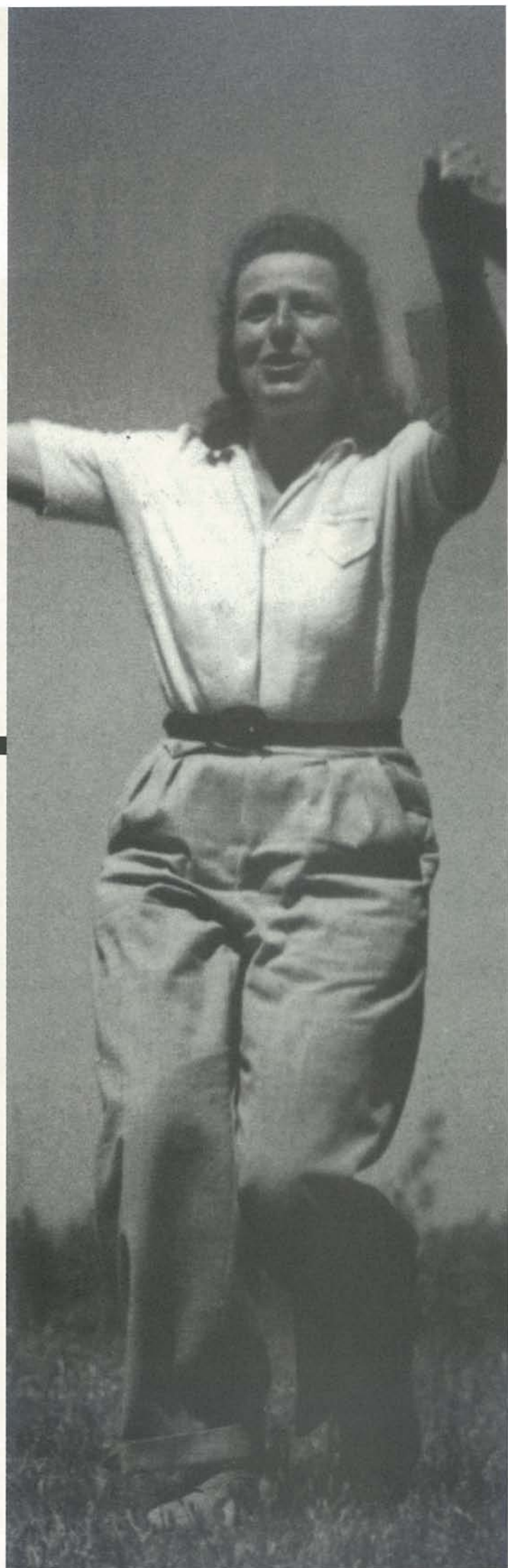
גורית קדמן, אישתו, וילדיהם גרו בבית הנאה עשרות בשנים, ואיתם התגוררה גם שולמית, רופאה במקצועה.

הבית המשולש הזה היה, כמובן, נושא לשיחות בתל-אביב הקטנה. לילדיה של גורית היו, כביכול, שתי אימהות. גם אחרי מותו של קאופמן, המשיכו גורית ושולמית לגור בבית המשותף.

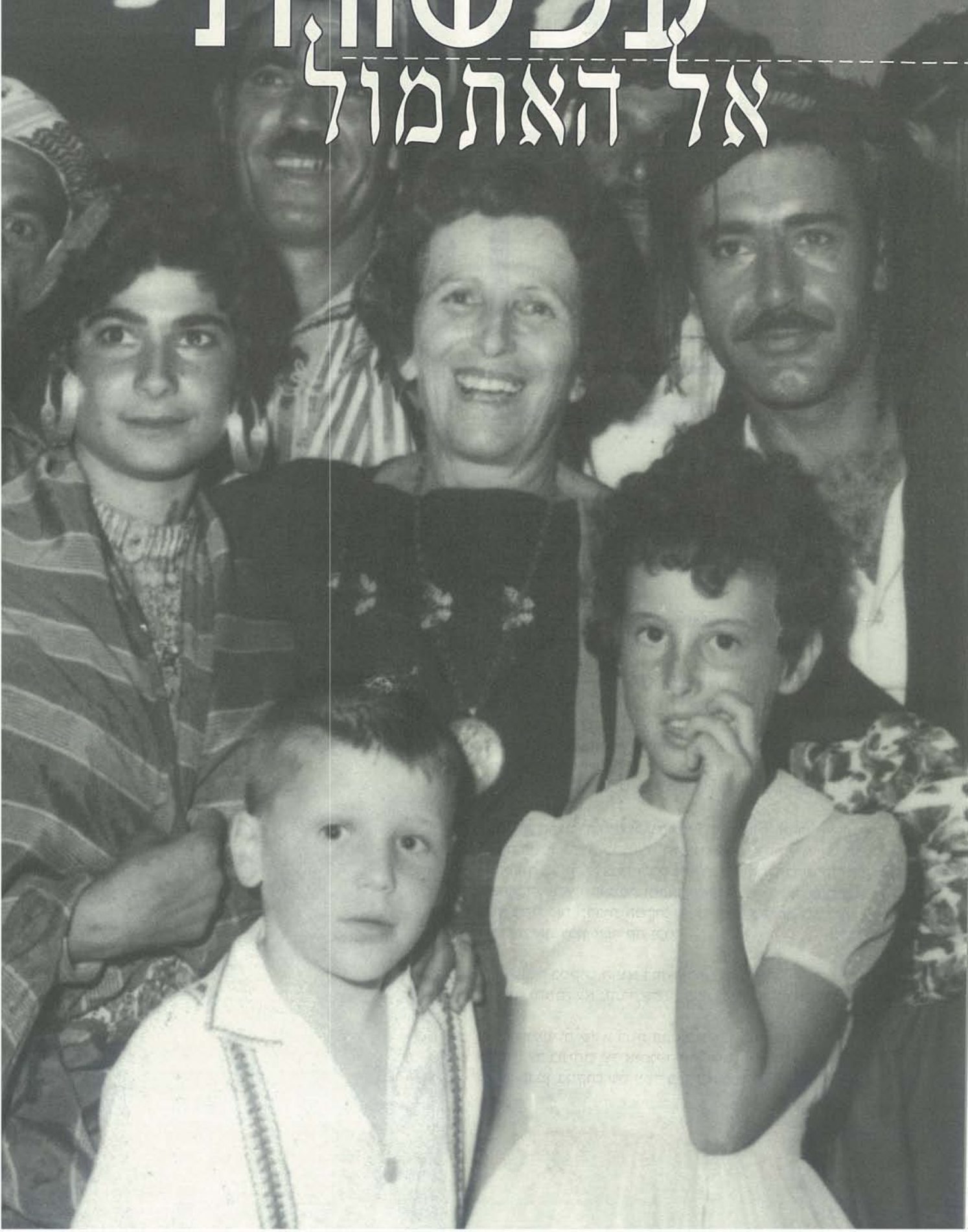
בבית זה התגוררה, למשל, גם גרטרוד קראוס, אחרי שעלתה ארצה בשנת 1935, כי גורית הזמינה אותה להתארח שם, לפני שגרטרוד מצאה לעצמה דירה משלה. שם החלו להתרקם התחלות המחול הישראלי העממי. ומכאן יצאה גורית לתעד במסרטה וברשמקול את תרבות המחול של העולים מתימן, בוכארה, כורדיסטאן, צפון אפריקה וכו'.

כיום עומד במקום ההוא בית-דירות. מן האידיליה של הוילה הקטנה והגינה לא נותרו אלא זיכרונות של אלה שהכירו אותו אז.

אגף האומנויות של עיריית תל אביב-יפו, שהחלה השנה לקבוע שלטים על בתיהם של אומני העיר, יקבע את השלט המציין את גורית קדמן במקום שם עמד בית קאופמן ואיננו עוד.

הצצה עכשווית אל האתמול

השנים מלאו מאה שנים מאז הקונגרס הציוני הראשון, והשנה, לפני מאה שנים, נולדה גורית קדמן, נולדה עם הציונות. השאלה המתבקשת היא: מה משותף לאידאולוגיה והאידיאלים של התנועה הציונית, לתנועת ריקודי העם הישראליים, שבין מחוללה תופסת גורית מקום מרכזי? כמו הציונות, כן התרבות העממית הישראלית נדרשה ליצירת דפוסים, הנותנים ביטוי לקווי חיים, הנושאים בחובם תהליכי חידוש והתחדשות, בצד שימור וטיפוח מסורות קיימות.

ב-9 באפריל 1997 התקיים אירוע לא שגרתי בתל אביב תחת הכותרת ההולמת - "חולמים ומחוללים". תיאור התוכנית יבהיר את סיבת פיצולה לשני מקומות שונים אך סמוכים, תיאטרון בית ליסין ואולם בבית המלך.

האירוע בא לציין שני תאריכים חשובים בתולדות התרבות העממית בישראל בכלל, ובחיה של גורית קדמן, שנולדה במרץ 1897, ונפטרה במרץ 1987, בפרט. חיה מתפרשים אפוא לאורך מאורעות ותהליכים מכריעים בתולדות עם ישראל, ארץ ישראל ומדינת ישראל.

הנה, על קצה המזלג, פרקים מתולדות חיה של גורית: גרטרוד לבנשטיין (לימים גורית קדמן) נולדה בעיר לייפציג בסכסוניה אשר בגרמניה, למשפחה יהודית מתבוללת למדי, הנמנית על המעמד הבינוני הגבוה.

כבר משחר ילדותה נתגלתה בה מרדנות במוסכמות, חיפוש דרכים בלתי שגרתיות, עצמאות מחשבתית, יזמות ופעלתנות מופלגות. כל אלו הפגישו אותה בצעירותה עם חוגים שוחרי פולקלור, שפניהם אל הטבע, עד כדי נגיעה בנודיזם, כביטוי קיצוני ל"סגידה" לטבעיות. מהפכנותה של גורית באה לידי מימוש, משנקרה לדרכה גבר מרשים בחינוכותו, ברעיונות ובאידיאלים שבהם דבק מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה: הציונות, החלוציות והסוציאליזם. רעיונות אלה התאימו לרוחה המרדנית של גרט, היא דבקה בהם כמו גם בגבר, שבהשפעתו הצטרפה לתנועת הנמר הציונית "תכלת לבן", ולתנועת החלוץ. יחד עם גרעין חלוצי עלו לארץ והתיישבו בקבוצת חפציבה, תחילה ליד חדרה, ולאחר מכן בעמק יזרעאל, בשנת 1920.

סיפור פיקנטי, שהתרחש בנחל חדרה בשנת 1920, ממחיש את תעוזה ואהבתה של גורית לטבע. ומעשה שהיה כך היה: גורית, שאהבה מים ועירום, יצאה בגפה לטבול במימי הנחל, השאירה את כל כסותה על גדותיו וזינקה למים במלוא מערומיה. עוד היא משכשכת בהנאה מרובה במים, ארבו הבחורים לנועת, חמקו אל ערימת בגדיה, "גנבו" אותם והסתלקו. בצאתה מהמים נוכחה כי בגדיה נעלמו, ובלי היסוס צעדה ללא כסותה בחזרה לקיבוץ, לעיניהם ההלומות של הבחורים. יצר הנקס פיעם בה, וכאשר יצאו הבחורים לטבול בנחל בעירום, גמלה להם לצון תחת לצון, נטלה את בגדיהם והסתלקה. לעומתה, הם היו נבוכים, ואובדי עצות נאלצו לעשות דרכם למשק.

בשנת 1970 חגג קיבוץ חפציבה את יובל ה-50. במסכת שכתב וביים יובב כץ (אשר על תכנית הרדיו הלילית "שנינו יחד וכל אחד לחוד") לכבוד היובל, הוא שילב מקמה בשם "יש לה ציפורים בראש", המבוססת על הסיפור הנ"ל על אודות גורית.

לאחר שהות קצרה בעבר, הבה נחזור להווה ולאירוע שבו פתחנו. החלק הראשון כלל רב שיח שנושא "חזון ומציאות בתרבות העממית בישראל", בהנחייתו של הד"ר דן רונן, מנהל האגף לתרבות ולאומנות במשרד החינוך והתרבות, המושרש בתנועת ריקודי העם משחר ילדותו. משתתפי הדיון ייצגו תחומים שונים הקשורים קשר הדוק למחול העממי.

בתחום המחול והאתנו-מוזיקולוגיה עסקה נעמי בהט-רצון, ראש המסלול למורים למחול ולתנועה במכללת סמינר הקבוצים. היא דנה, בין היתר, בשינויים (לאו דווקא רצויים), שחלו במרוצת

בתחום הפולקלור כנושא למחקר מדעי עסק הפרופ' דב נוי, חוקר ותיק של הספרות העממית ובפרט היהודית, ומקימה של החטיבה לפולקלור באוניברסיטה העברית, שבראשה עמד במשך שנים רבות. ד"ר אבנר בהט, שהיה אמור להתייחס לתחום המוזיקה העממית וזיקתה לריקוד העממי, חלה ונבצר ממנו להשתתף. במקומו נחלץ למשימה מיועדו גיל אלדמע, מלחין, מעבד ועורך תכניות מוזיקליות ברדיו. ריקודים רבים ויפים נוצרו בהשראת שיריו.

הסופר הנודע חיים גורי, שהיה תלמיד של גורית בבית החינוך לילדי העובדים, לקה בוירוס ולא הגיע לדיון. רות אשל נרתמה למשימה, בהיותה כוריאוגרפית, מבקרת והיסטוריונית של מחול, העלתה על נס את היצירה הישראלית בתחום המחול האומנותי.

בתום רב-השיח, כווננו הזרקורים למעין מסכת אור-קולית שהוקדשה להצגת תמונות מחייה עתירי הפעילות וההשגים של גורית.

**כבר משחר ילדותה נתגלתה בה מרדנות
במוסכמות, חיפוש דרכים בלתי שגרתיות,
עצמאות מחשבתית, יזמות ופעלתנות
מופלגות. מהפכנותה של גורית באה לידי
מימוש, משנקרה לדרכה גבר מרשים
בחינוכותו, ברעיונות ובאידיאלים שבהם
דבק מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה:
הציונות, החלוציות והסוציאליזם**

התכנית כללה קטעי סרטי וידאו, שקופיות, הקלטות של ראיונות עם גורית ועל אודותיה, מפי אנשים שהיו מקורבים אליה ועבדו במחיצתה במשך עשרות בשנים.

מן הראוי שנעשה הכרות עמהם: היתה זאת אילזה פלס, חברת קבוץ דליה, תלמידתה של גורית לריקודי עם ועמים בסמינר הקיבוצים בשנים 1943-44, ששכנעה את גורית לבוא לדליה, לראות ולהתאהב בפרגולה אשר בתחומי הקיבוץ. היה זה בשנת 1944 כשהגיע תורו של קיבוץ דליה לקיים את טקס חג הביכורים המשותף לקיבוצי האזור. חלקם בתוכנית היתה מסכת מגילת רות, אותה הגו ויצרו בתהליך קולקטיבי חברי הקיבוץ בהנחייתה של גורית. המקום, האנשים וההצלחה הגדולה, דרבנו את גורית לקיים בפרגולה זו חג מחולות, וכך נולד פסטיבל המחולות בדליה, שממנו החלה צמיחה אדירה של תנועת ריקודי העם הישראליים. בין השנים 1944 - 1968 התקיימו 5 פסטיבלים, שמפאת גידולם המתמיד הועברו לאמפיתיאטרון טבעי הסמוך לדליה.

ד"ר צבי פרידהבר, חוקר היסטוריון של המחול היהודי ומחבר ריקודי עם, ויוסף ענבר, המכונה יוזיו, סיפרו סיפורים וקוריוזים משעשעים על גורית מעבודתם המשותפת רבת השנים אתה ולצדה.

רותי אשכנזי התאהבה בריקודי העדות, לדבריה בעטיים של מפגשים עם בני העדות באמצעותה ובעידודה של גורית, שהקימה בשנת 1971 את המפעל לטיפוח ריקודי עדות במרכז לתרבות וחינוך של ההסתדרות. רותי וגורית עבדו בשיתוף הדוק עד אשר לימים ירשה רותי את מקומה של גורית בניהול המפעל.

תרצה הודס העלתה על נס את הקשרים ההדוקים שנוצרו בינה לבין גורית, תחילה אגב עבודתן המשותפת, ולימים כשגורית העבירה לידיה את שרביט ניהול המדור לריקודי עם.

רבים מבין האנשים שהוזמנו והגיעו

לאירוע זה, ציינו בסיפוק רב, שעל

התכנית על כל מרכיביה ולכל חורכה

שרתה חוירה של חרץ ישראל של פעם,

הישנה והיפה. בציבור היו מיוצגים שוחרי

המחול העממי והאתני לדורותיו, ותיקים

עם צעירים, בני משפחת גורית

לדורותיהם, בנים, נכדים ונינים

התוכנית שיקפה את האשה שלזכותה

ולמענה התקיים המפגש. הרבה תוכן,

שמחה, הומור, זכרונות פיקנטים,

הרבה מחול ומוזיקה

ידידיה של גורית ועמיתה לעבודה וליצירה, מבין המחוללים, המלחינים, היוצרים, החוקרים, היסטוריונים, ובני העדות שעליהם הרעיפה אהבה כה רבה, גמלו לה בכנותם אותה "אמא".

על צוות ההפקה נמנו: רעיה ספיבק, שניצחה על בניית ועריכת התכנית האור-קולית, ורנה מאיר, ראש המדור לריקודי עם במרכז לתרבות וחינוך של ההסתדרות, שהפיקה את האירוע במלואו. ואני, שבמהלך התחקיר בחיפוש אחר החומרים הדרושים לתוכנית מסוג זה, נברתי בארכיונים של סרטים, הקלטות, ספרים, קטעי עתונות, אלבומי תמונות ישנים, גיליתי מכמנים. יוסי ספיבק, מלחין, מורה ומחנך בתחום המוזיקה, היה היועץ המוסיקלי.

התוכנית שיקפה את האשה שלזכותה ולמענה התקיים המפגש. הרבה תוכן, שמחה, הומור, זכרונות פיקנטים, הרבה מחול ומוזיקה. היתה זו נוסטלגיה מפרה. אכן, עדים אנו לשינויים, לפעמים מרחיקי לכת, ומי כגורית היתה מודעת לזרמים הסוחפים את היקרים לה מכל - ריקודי העם והעדות, לכיוונים שעלולים להסיט את נקודת הכובד מהעיקר הרצוי לתפל המצוי. ככלב שמירה היא ניסתה לחנך ולכוון דורות רבים להבחין ולבחור בדרך המלך, מתוך הכרה ואפילו קבלת הפלורליות של גישות, תפיסות וצרכים הבאים מהשטח ופועלים בתוכו.

את אנשי העדות שהיו מקורבים במיוחד לגורית ייצגו שניים מבין רבים עד מאד. בני העדה התימנית: מנחם ערוסי, הרוח החיה מאחורי מפעל שימור והנחלת מורשת יהדות תימן לדורות הצעירים בישובו, קרית אונו. הוא סיפר כיצד בראשית דרכו בארץ בשנות ה-50, נטה לזנוח את מורשתו הגלותית למען התרבות הישראלית.

שמעו כזמר וכרקדן תימני מעולה הגיע לאוזני גורית, ובעודו עסוק כפועל בנין בהקמת גדר, הוא "נצטווה" על ידי בו במקום להראות לה את ריקודיו. הוא נבוכ, והיא מתעקשת שלא תזוז מהמקום עד אשר הדבר יתבצע. היה זה אות הזינוק לפעילותו הממושכת שלא נפסקה עד היום.

הזמר התימני הותיק והנודע, אהרון עמרם, התלווה אל גורית וביחד עשו לילות כימים, בכתתם רגליהם במושביו של עולים חדשים מתימן, אוספים ומתעדים מסורות, שזה עתה הגיעו לארץ, בריקוד, בשירה, בלבוש, בתכשיטים ובטקסים. על כל זאת שמענו מפיו, בתוספת שיר מסורתי עתיק, שיופיו כאותו יין ישן, שלא נס ליחו.

ירדנה כהן, שהתנצלה על העדרותה לרגל חולשה, העבירה באמצעות תלמידתה הותיקה נירה נאמן, את דבריה הפיוטיים על עבודה משותפת תוך ויכוחים מפרים בינה לבין גורית. נירה היא מוותיקות תלמידותיה של גורית בתחום ריקודי העם.

במהלך המסכת האור-קולית שובצו 4 להקות מחול, 3 עדתיות שכללו תימנים, כורגים וערבים, ואחת בריקודי עם ישראלים, שהופיעה במחרוזת מריקודיה של גורית.

להקת "מורשה" מקרית עקרון הציגה ממסורת המחול של יהודי חיידאן, שבצפון תימן - המנהלת והכוריאוגרפית של להקה ותיקה זו, לאה אהרונ, סיפרה על העידוד ששאבה מגורית מראשית דרכה בארץ, וכיצד התהדקו הקשרים ביניהן עד לתחושת אם ובת (ואני אומצתי על ידי אגב כך כאחות). לאה מוסיפה לטפח את המורשת בישובה בעקשנות עד היום.

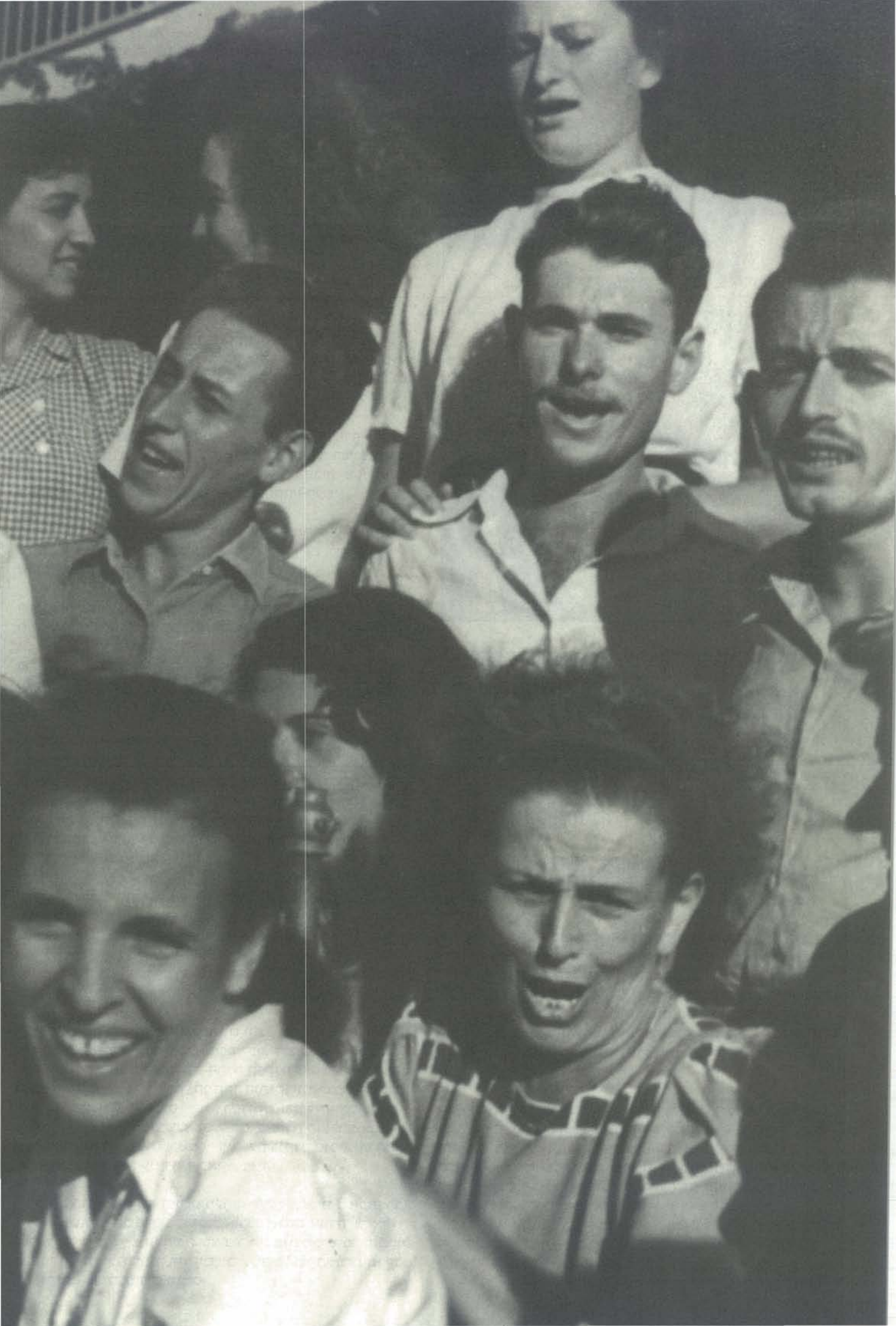
להקה כורדית מקרית מלאכי בניהולו ובניצוחו של יוסף רחמים, הופיעה במחרוזת ריקודים כורדיים, בלוויית נגינתו של נגן הזורנה הותיק, לסה, ממושב מנוחה, והמתופף בנימין על הדחולה. יוסף סיפר בהתרגשות שהוא מקדיש מופע זה לגורית, שאילולא זימן הגורל את שניהם ביחד, לא היה ממשיך לטפח את הריקוד הכורדי בקרב דורות רבים של רקדנים, המוסיפים לכבד את מורשתם ולהיות גאים בה.

הלהקה הערבית הותיקה מסחנן שבגליל, לא הגיעה מסיבות שאינן תלויות בה, אולם חשוב לציין שגורית הקדישה רבות לטיפול וטיפול מורשת המחול הערבי.

להקת "הדודאים" מפרדס חנה, בהנהלת דדו קראוס, הופיעה בריקודים משל גורית - "כן יאבוי" ו"לקוצרים הידד".

התוכנית בבית ליסין ארכה כשעתיים וחצי, ומשנסתיימה נתבקשו 400 הצופים שמלאו את האולם מפה לפה, לעבור לאולם שבבית המלך הסמוך. לאחר כיבוד קל, החלה הרקדה שנמשכה שעות רצופות בהנחייתו של הרקדן, המדריך הותיק, יונתן גבאי, לצלילי תזמורתו המעולה של עמוס אלוני. רקדו אך ורק ריקודים בטעם של פעם, ריקודים ישנים שלא נס ליחס, באוירה ההולמת את חזונה של גורית שגרסה שכשם שהינו "עם רוקד" בעברנו הרחוק, ממשיכים אנו להיות עם רוקד כאן ועכשיו.

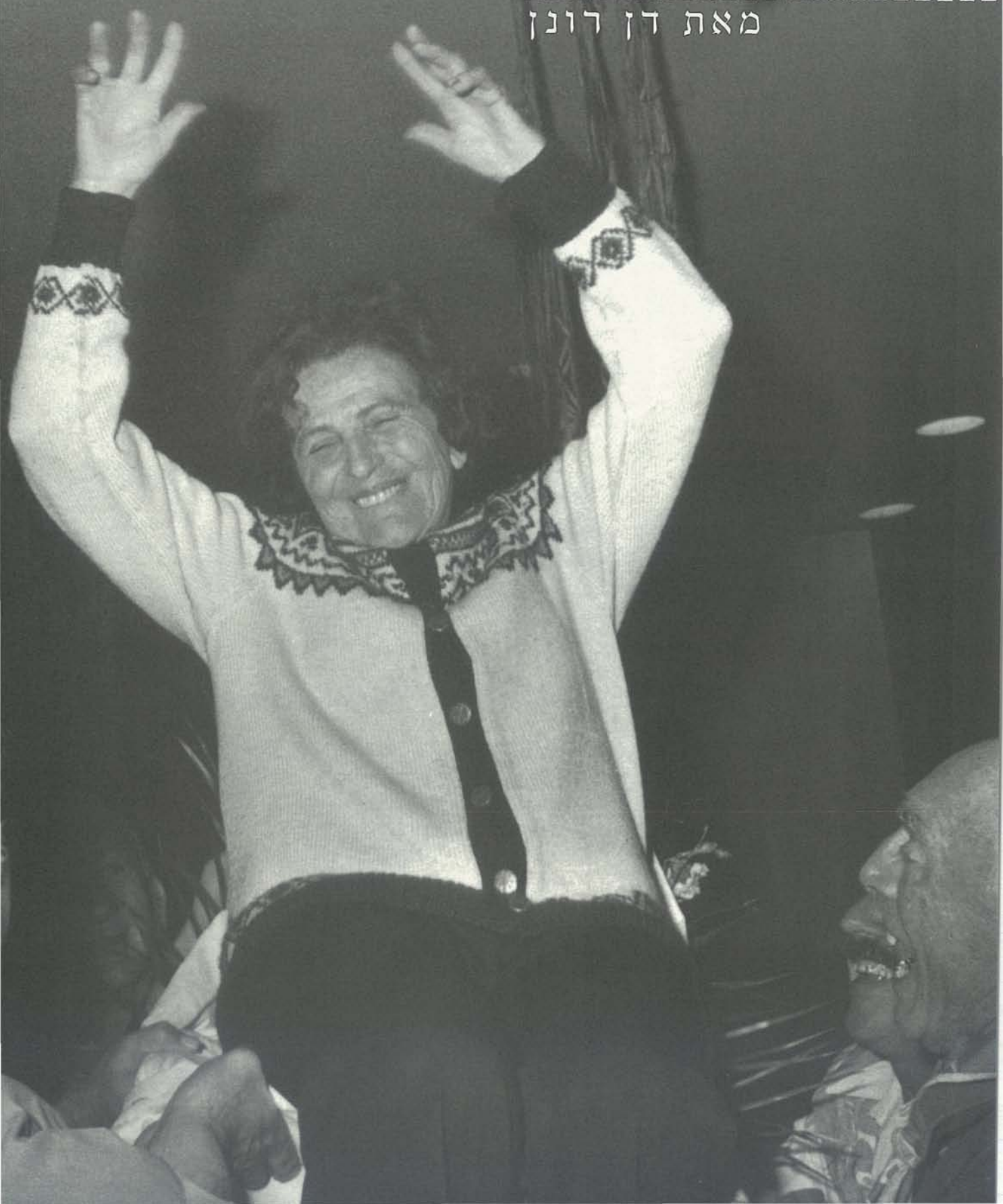
רבים מבין האנשים שהוזמנו והגיעו לאירוע זה, ציינו בסיפוק רב, שעל התכנית על כל מרכיביה ולכל אורכה שרתה אוירה של ארץ ישראל של פעם, הישנה והיפה. בציבור היו מיוצגים שוחרי המחול העממי והאתני לדורותיו, ותיקים עם צעירים, בני משפחת גורית לדורותיהם, בנים, נכדים ונינים.

חולמים ומחוללים

מאת דן רונן

יום רביעי נאה. אחה"צ בבית לסין בת"א, מפגש של ותיקי תנועת ריקודי העם וממשיכיהם לדורותיהם. אירוע "חולמים ומחוללים" - מפגש עם נוף ילדות, עם ריקודי העם והעדות של אז והיום. מפגש שכזה, בו הזמן עומד מלכת לזמן מה כדי לאפשר לאנשים להזכר, כדי למלא מצברים, לשאוב כוח ולהמשיך באותה הדרך למרות הכל.

מהי הדרך? מה היתה הדרך? מה היו החלומות? האם הם השפיעו? האם הם משפיעים היום?

המועדים "העגולים" של לידתה ומותה של גורית קדמן הם סיבה טובה לצינים ולהרהר אחר משמעותם. אנו אוהבים מועדים "עגולים" שכן הם יוצרים אשליה של שליטה במצב ובזמן, של סדר ותכלית, והם טובים גם ככלי לניתוח תהליכים היסטוריים.

גורית קדמן היא סמל לתנועת ריקודי העם, הואיל והיא שמיסדה תנועה זו. זכותה הגדולה היא גם בהקדימה את דורה ובהדגשה גישה של "פלורליזם תרבותי" ביחס למורשת העדות, תפישה שהיתה מנוגדת לגישת "כור ההיתוך" שהיתה נפוצה אז. תרומתה גדולה גם לשימור ולתיעוד ריקודי העדות, שירהן, כלי נגינתן תלבושותיהן ועוד.

היחס בין תהליכים היסטוריים ובין מנהיגים הוא דיאלקטי ומסובך. דיון בו הוא תרגיל אינטלקטואלי שאני זוכרו עדיין מערבי הקן ב"שומר הצעיר" בקרית חיים. אין ספק שהתהליכים והמנהיגים שלובים. הגדולה של מנהיגים היא היכולת לאבחן אפשרויות היסטוריות, לנצל הזדמנויות ועיתוי מתאים, לגלות צרכים של אנשים עוד לפני שהם באים לידי ביטוי ולידי גילוי, ולתת להם ביטוי ותשובות, ליצור חלומות, להאמין בהם ולהקדיש עצמם להגשימם.

האירוע בבית לסין אורגן ע"י המדור לריקודי עם וריקודי עדות בהסתדרות החדשה בשיתוף עם משרד החינוך והתרבות. עריכה וניהול אמנותי - רעיה ספיבק, הפקה ואירגון - רנה מאיר, תחקיר - אילה גורן, וחברי הועדה: תמר אליגור, תרצה הודס וגילה טולדאנו.

האירוע נועד לחוג את יום הולדתה של גורית קדמן ולציין עשור למותה. אולם, יותר מכך, הוא בא להביע הערכה לכל הראשונות והראשונים שיצרו את ריקודי העם הישראליים "יש מאין" והקימו תנועה גדולה של רוקדים, תנועה שנתנה ביטוי לצורך של העם להיות "נורמלי", לצורך בריקודי עם, בפעילות חברתית, לצורך לפתח טכסי חגים משמעותיים עבריים-חילוניים, ולצורך לשאוב ממורשת העדות העשירה ולשמור עליה. כמה מהמייסדים השתתפו גם הם באירוע, וביניהם רבקה שטורמן, רחל נדב, נועה אשכול, טובה צימבל ועוד.

באירוע הופיעו להקות של עדות ולהקות ריקודי עם בריקודים עם ניחוח של פעם, ליוותה תזמורת עממית, סיפרו סיפורי זכרונות והועלו הגיגים של ותיקים וטובים, הוקרנו תמונות מספרות מכל התקופות על המסך והמחישו את ההיסטוריה ואת המחשבות עליה.

לאירוע שכזה יש פוטנציאל להפוך לחויה - וזה מה שקרה. הכתבה בשורות הבאות איננה דיווח על האירוע, אלא ביטוי לכמה מהדברים שעלו וריחפו באויר וחשוב להעלותם על הכתב ולחשוב עליהם.

האירוע נפתח, שלא כמקובל באירועים מעין אלה, ברב-שיח רעיוני בהשתתפות נעמי בהט, רות אשל, גיל אלדמע, דב נוי ובמילים ששלחו חיים גורי ואבנר בהט, והח"מ כמנחה. הדיון נסב על הקשר הדיאלקטי בין "חזון ומציאות בתרבות העממית בישראל". החזון הוא של האמהות המייסדות והיוצרות של הריקודים ושל האבות הראשונים, חזון של "עם רוקד", מושג שטבעה גורית קדמן ובהשוואתו עם המציאות של ימינו אלה.

פתחתי את הרב שיח בסיפור-משל המדגים את היחס בין חלומות ומציאות: הסיפור הוא על פיל שהתחתן עם נמלה. הלך הפיל לעולמו, התלוננה הנמלה "עכשיו איאלץ לעבוד כל ימי רק כדי לקבור אותו".

להשוואה בין מה שהיה ומה שהווה אפשר להשתמש באימרתו של ליאון בלוס, מנהיג סוציאליסטי צרפתי: "פעם ידעו "מה" רוצים וה"איך" לא היה משוכלל כל כך, היום ה"איך" משוכלל אבל ה"מה" מעורפל".

גורית קדמן והיוצרות הראשונות ידעו "מה" הן רוצות. ומה שהן רצו היה ליצור ריקודי חג וריקודי עם פשוטים שירקוד אותם ציבור גדול ושהיו ביטוי לתרבות העברית הנוצרת בא"י, על בסיס חילוני. תרבות עממית שתבטא את המהפכה הציונית הגדולה ויצירתו של ה"יהודי החדש" בא"י, היהודי הפרודוקטיבי, הקשור לאדמה, והשונה מהיהודי הגלותי - היהודי של הגטו.

מבחינה כמותית זכה החלום להגשמה מעל ומעבר. בכנס "דליה" 1944 הופיעו להקות עם 22 ריקודי עם שמתוכם שמונה בלבד היו מקוריים. היום, סופרים למעלה מ-2000 ריקודי עם; 100 אלף איש ואשה רוקדים לפחות פעם בשבוע ועוד 100 אלף הרוקדים מדי פעם. עשרות להקות מחול, להקות של עדות ולהקות אתניות וערביות פועלות באופן סדיר, פסטיבלים רבים מתקיימים, ומושכים קהל גדול, ישראל מבוקשת בפסטיבלים בינלאומיים, ועוד ועוד רשימת הישגים.

השאלה היא האם זו הגשמת החלום? כאן המקום להעיר כמה הערות על המושג אוטופיה. המלה אוטופיה מקורה יווני והיא טעונה משמעויות שונות. תרגומה הוא "ארץ שאינה בשום מקום". ראשון השתמש בה תומס מורוס האנטלי. המפורסמת בין האוטופיות הציוניות מופיעה בספרו של תיאודור הרצל "אלטנולנד". באוטופיות הציוניות חלמו והשתעשעו: כיצד ייראו ערים וכפרים במדינת היהודים, מה יהיה יחסה של המדינה לערבים? מה יציגו בתיאטרון ובאופרה? כיצד יתלבשו, יאכלו, ירקדו, ישירו ויאהבו?

גורית קדמן היא סמל לתנועת ריקודי העם,

הוחיל והיא שמיסדה תנועה זו. זכותה

הגדולה היא גם בהקדימה את דורה

ובהדגשה גישה של "פלורליזם תרבותי"

ביחס למורשת העדות, תפישה שהיתה

מנוגדת לגישת "כור ההיתוך" שהיתה

נפוצה אז. תרומתה גדולה גם לשימור

ולתיעוד ריקודי העדות, שירהן, כלי

נגינתן תלבושותיהן ועוד

התפתחות ריקודי העם אינה הבעיה.

ההתפתחות היא הסימפטום. הבעיה אינה

בריקודי העם עצמם. הריקודים היום

משוכללים יותר מאשר היו בעבר,

הרקדנים מחומנים טוב יותר, התזמורות

טובות יותר, הכלים משוכללים ורבים

יותר. הבעיה היא לא במשל אלא בממשל

בספרה של רחל אלבוים-דרור, בהוצאת יד בן צבי 1993, "המחר של האתמול", היא מציינת: "הצפייה לקראת העתיד, לא פחות מזיכרון העבר, היא חלק ממשמעות הזמן ההיסטורי". מבחינה זו האוטופיה אינה חלק מן הציפיות, הסמלים והמבנים הרוחניים שבאמצעותם אנו תופשים את עצמנו ואת המציאות ונותנים לה משמעות.

רחל אלבוים-דרור מציינת כי ביהדות שימש היסוד האוטופי על גאולה ועל א"י גם כחלום וגם כבלם וכמחסום שמנע את הגשמת החלום; המחסום היה הפחד מאי עמידה בכבוד הציפיות האוטופיות. מצד שני, הצינו האידאות האוטופיות אלטרנטיבות. המתח הנוצר בין העולם האוטופי ובין המציאות שאנו מכירים מעורר דיאלוג בין המצוי והרצוי, בין הקיים והאפשרי.

רחל אלבוים-דרור מציינת כי האוטופיות מבטאות את אמונת האדם ביכולתו לכוון חברה מאושרת וצודקת אם ישונו ההסדרים החברתיים הקיימים. האוטופיה אינה חותרת לשנות את האדם אלא מאמינה שהאדם ישתנה אם ישתנו המוסדות החברתיים. אבל האוטופיה מבטאת גם את מגבלותיו של הדמיון האנושי, את האילוצים הטמונים בשפה ובחשיבה האנושית - "השימוש בצופנים ובציפיות של התקופה שבה נכתבה היצירה מגבילים ואולי מקפיאים את הדמיון האוטופי".

ריקודי העם היו חלום והם עדיין חלום. מבחינת הריקודים החלום קרם עור וגידים - נוצרו ריקודים רבים, והם פופולריים, הריקודים גורמים הנאה לאנשים וגם מבטאים צרכיהם ושאיפות. אבל, כבר בתחילת התפתחותם של הריקודים, חשה גורית קדמן כי "סטינו מהדרך". בכנס "דליה" האחרון 1968 היא טענה: "סטינו מהדרך - לא כנס של חוגי רוקדים היה זה, אלא מופע ראווה בימתי". מצד שני, הרי רצינו "עם רוקד" - ההמונים רוקדים, והמונים צופים בלהקות, וכדי שזה יקרה, צריכים המופעים להיות מקצועיים, גדולים, בימתיים ומושכים וכאלה הם.

ביטוי של הרצון להשתלב במרחב וליצור בארץ דור חדש ועם עברי, עם שהוא לא עדה דתית מתבדלת, אלא חלק ממרחב היסטורי וגיאוגרפי שאליו אנו שייכים.

גדולתה של גורית קדמן היתה בתרומתה למיסוד של תנועת ריקודי העם, מיסוד שאפשר לתנועה לעבור מתנועה ישובית טרום מדינית למערכת ממוסדת של הפצת "תרבות עממית רשמית" באמצעות מנגנונים וסוכני תרבות. גורית הובילה תהליך של מאמץ מכוון ליצור "ריקוד עם ישראלי אותנטי", להפיצו ולהפכו לנחלת העם.

יעקב שביט, במאמרו "הרובד התרבותי החסר ומילוי", בספר "התרבות העממית", בהוצאת מרכז זלמן שזר ובעריכת ב' ז' קדר 1996, מתאר את הנסיונות שנעשו במושבות בארץ כבר משנות ה-80 של המאה ה-19 ליצור רפרטואר של תרבות כמו ספרות, בית עם, תיאטרון שירים, מנהגים, שפה מדוברת ועוד.

השאלה האם אפשר ליצור תרבות עממית הטרידה גם את גורית קדמן. טענתה היתה שזה אפשרי ואפילו חובה. שביט מציין כי י"ח ברנר טען שאי אפשר ליצור תרבות עממית באופן מלאכותי באמצעות "מנגנוני תרבות" רשמיים. לדעתו של י"ח ברנר "תרבות עממית צריכה לצמוח מהתגבשותם של חיים לאומיים עממים שלמים בארץ ישראל... רק חברה אורגנית יוצרת תרבות אורגנית שאינה יכולה להיות משמעת: תרבות מאורגנת לקולטורה" - כתב י"ח ברנר. אבל רוב הוגי הדעת בארץ חשבו שעלינו ליצור את הרובד החסר בתרבות העברית החדשה, וזאת גם משום החשש שתרבות עממית שתיווצר מלמטה ללא הזיקה והסטנדרטים החדשים של התרבות העברית, עלולה להכניס למערכת התרבותית החדשה יסודות "שליליים", כמו למשל התרבות העממית היהודית של הגטו.

ריקודי העם הם אחת היצירות

האזרחים רוצים ביותר שנוצרו בארץ, הם

אחד הביטויים לתופעה של "מיתוס

הצבר" ו"כנעניות" - דהיינו ביטוי של

הרצון להשתלב במרחב וליצור בארץ

דור חדש ועם עברי, עם שהוא לא עדה

דתית מתבדלת, אלא חלק ממרחב

היסטורי וגיאוגרפי שאליו אנו שייכים

נוצרת התנגשות של ריקודי עם לבמה עם הספונטניות של הפולקלור האותנטי-המשפחתי-הקהילתי, אבל אילו היו ריקודי העם נשאים ספונטניים ואותנטיים בלבד הם היו הפוכים מהר מאד למוצג מוזיאוני. מדוע אפוא הטענות? הרי ברגע שהבאנו את ריקודי העם לבמה, לכנסים הגדולים, לקהלים גדולים, הם הפכו לריקודי במה, שלהם חוקים שונים והם אינם "ביטוי עממי, ספונטני, אותנטי". לכן, המושג "סטינו מהדרך" הוא בעייתי.

לדעתי, התפתחות ריקודי העם אינה הבעיה. ההתפתחות היא הסימפטום. הבעיה אינה בריקודי העם עצמם. הריקודים היום משוכללים יותר מאשר היו בעבר, הרקדנים מאומנים טוב יותר, התזמורות טובות יותר, הכלים משוכללים ורבים יותר. הבעיה היא לא במשל אלא בנמשל.

המסכתות של חגי הטבע ש"הומצאו" בארץ דעכו, כשהבולטת ביניהם היתה חגיגת הביכורים, אבל היו גם נטיות טיפ בשבת, טכסי הדלקת הנרות בחנוכה, לילות שבת, חג העומר, ליל הסדר, ערב פסח ועוד. הסיבה לדעיכת המסכתות חיפוש ביטוי עממי ויצירה אינדיבדואלית ודגש פחות על "תרבות מגויסת".

הבעיה היתה לא עם השירים והריקודים אלא עם הקק"ל, עם הערכים שהשתנו. הקק"ל הפכה ל"מינהל מקרקעי ישראלי" - מימסד ממשלתי הגובה מיסים; חגיגות הביכורים לא היו יותר ביטוי של עבודת כפיים, של גאולות אדמה וולנטריות, של חזרה לימי התנ"ך ועוד, וזה בא לידי ביטוי בטיכסי החגים. המשבר היה בעיקרו רעיוני.

הרגשת "סטינו מהדרך" של חלק מהאבות המייסדים היא משבר הזהות שלנו, משבר החלומות שלנו. ריקודי העם הם אחד מהביטויים הבולטים ביותר של חיפוש הזהות העברית החילונית, זהות זו שנאבקה בגולה ע"י שלילת הגלות, ע"י חידוש השפה העברית והספרות העברית, ע"י דחיית הזהות הדתית הגלונית - זהות זו היא הנמצאת במשבר. גם בעבר היו בעיות בזהות העברית החילונית, כי היא היתה "הדבר והיפוכו". ריקודי העם ביטאו דיאלקטיקה זו:

● ריקודי העם היו ריקודים אקלקטיים עם השפעות של ריקודי עמים שונים - ובכל זאת היה להם סגנון.

● הם היו ריקודים שביטאו שייכות, אבל היתה בהם גם זרות מסוימת, הם ביטאו שייכות לא"י, אבל גם נתנו ביטוי לארצות המוצא שמהן באו העולים.

● ריקודי העם היתה בהם מלאכותיות של ריקודי פולקלור הנוצרים בימינו, ובכל זאת יש בהם מהאותנטיות ורבים רוקדים בהתלהבות.

● ילדי שנות התשעים, הגרים רובם ביישובים עירוניים, רוקדים ריקודי אכרים ורועים של שנות החמישים ומזדהים עם הסמלים. ריקודי העם שואבים מסמלים דתיים - ומבטאים עבריות וחילוניות.

● ריקודי העם הם ביטוי לאומי מחד, אבל גם ביטוי לרצון לשוויוניות, לאחווה עמים ולסוציאליזם מאידך.

ריקודי העם אפשרו להתמודד עם מתחים, להזדהות עם ריקודי הערבים, ריקודי העדות, ריקודי החסידים - על אף המתחים בחיי היום יום.

● ריקודי העם היו ביטוי לסולידריות בחברה שסועה, אבל סולידריות התקפה לעת הריקודים בלבד. הדיאלקטיקה הזו היא גם עוצמתם של ריקודי העם וגם חולשתם. המאפיין את ריקודי העם הוא שהם מהווים ביטוי לחיוניות הישראלית, לגיוון הרב של החברה הישראלית, ביטוי לחלומות שלנו וגם לבעיות. ריקודי העם הם אחת היצירות הארצישראליות ביותר שנוצרו בארץ, הם אחד הביטויים לתופעה של "מיתוס הצבר" ו"כנעניות" - דהיינו

גורית גילתה את היופי הטמון בריקודי

שביט מציין, כי התרבות העברית היתה זקוקה למימד העממי, שאיננו בהכרח מעוגן במסורת הדתית. "המילוי" של הרובד החסר נעשה ע"י מנגנונים רשמיים כמו הקק"ל ובתי"ס שארגנו חגיגות טכסים, מסכתות וחגיגות שחלקן נעשו ביוזמות מקומיות ופרטיות. כך באו לעולם שירי ילדים וריקודים עממיים. תהליך זה היה אורגני, עד כדי כך שתוך זמן קצר כבר אפשר היה להתייחס בטבעיות גמורה למחולות העממיים שהתפתחו על פי דגמים שונים, חלקם של עמים אחרים, כ"ביטוי לאמנות הכפר הישראלית".

העדות ושכנעה את בני העדות לשמר

התחום השני של חלום ומציאות שמסמלת גורית, הוא תחום ריקודי העדות. גורית גילתה את היופי הטמון בריקודי העדות ושכנעה את בני העדות לשמר ולתעד מסורות אלו, וגם לא להתבייש לחשוף אותם לציבור הרחב. גורית פעלה לשלב מסורות אלה בריקודי העם ולהחיות אותן.

ולתעד מסורות אלו, וגם לא להתבייש

העולים החדשים, בעיקר מארצות המזה"ת וצפון אפריקה, היו חדורים במסורת היהודית ושומרי מצוות. הריקודים לא נחשבו בעיניהם כדבר שראוי להוציא מהקשרו וממקורו, כלומר ממסגרת חגיגת המשפחה. באותה תקופה של שנות החמישים, עדיין היתה שלטת תפישת "כור ההיתוך" - דהיינו, מאמצים מכוונים לשנות את העולים ואת תרבותם כדי להתאים לקליטה והסתגלות לתרבות הארץ הישראלית. לגורית, אולי גם בשל הסיבה שבריקודי העם היה כבר ביטוי למעמד השוויוני של ריקודי כל העמים וכל העדות, היה קל יותר להגיע לתפישת של "פלורליזם תרבותי", שלפיו לכל עדה הזכות לשמור על מורשתה, וכך בהדרגה תיווצר התרבות הישראלית מההשפעות השונות.

לחשוף אותם לציבור הרחב. גורית

בפולקלור העדתי ראתה גורית גורם מקרב ולא מפריד על אף שונותו וייחודו. הפולקלור מקרב משום שאנו מכבדים את הגאים על מורשתם, משום שהפולקלור הוא ביטוי לרגשות אנושיים פשוטים, משותפים ומובנים, והינו תגובה לתופעות בחיי היום יום של כל אדם. גורית גילתה שהפולקלור מפתח אמפתיה - הזדהות עם הזולת - כי הוא בנוי על השתתפות ומזמין כל אחד להשתתף ולהזדהות.

פעלה לשלב מסורות אלה בריקודי

דרכה של גורית הוכיחה, שהדרך למיזוג תרבות הוא דרך שימור והחייאה של מורשת העדות השונות. לא כדי "לחזק דימוי עצמי" או "פיצוי על קיפוח", אלא מפני שמיזוג אפשרי רק על בסיס של גאווה על מורשת. רק כך אפשר לבנות את המערכת של שונות בתוך אחדות שהיא המודל הרצוי למיזוג תרבויות.

העם ולהחיות אותן. בפולקלור העדתי

גורית הניחה את היסודות לתנועת ריקודי עם גדולה, ולשימורם והחייאתם של ריקודי העדות. הבעיה שלנו היא "איך" ו"לאן" להמשיך? כיצד לעגן את פולקלור העדות בחיי היום יום? כיצד לקיימו בתנאים כה שונים בתנאי הטבעיים? כיצד למנוע התנוונותם של ריקודי עדות וריקודי עם כתוצאה מהתפתחויות טכנולוגיות ותקשורתיות והשפעת המיסחור ומהפכת המידע? כיצד לשמור על ריקודי העם שלא ידעכו כתוצאה מהצורך בגירויים ובחידושים מתמידים ובהנאות מהירות תכופות ומשתנות, כתוצאה מהתפתחות גישה הדוניסטית - אינדיבידואלית של היחיד ביחסו לחברה, וכתוצאה מהחלשות החישוקים החברתיים הקולקטיביים? כיצד לשמור על הפשטות, על ההמשכיות, על האוטנטיות והספונטניות של ריקודי העם שלא ייהרסו ע"י כוחות הבמה וכוחות השוק וחוסר הטעם.

ראתה גורית גורם מקרב ולא מפריד

ריקודי העם הצליחו עד עכשיו, יותר מכל תחום יצירה אחר של שנות הארבעים והחמישים, להמשיך ולחיות גם בימינו, להיות נפוצים ואהובים, למרות כל השינויים שחלו במדינה, בחברה ובריקודים עצמם, יש בכך גם מעין סימן לעתידם ולהתפתחותם.

על אף שונותו וייחודו, היא גילתה

שהפולקלור מפתח אמפתיה, כי הוא

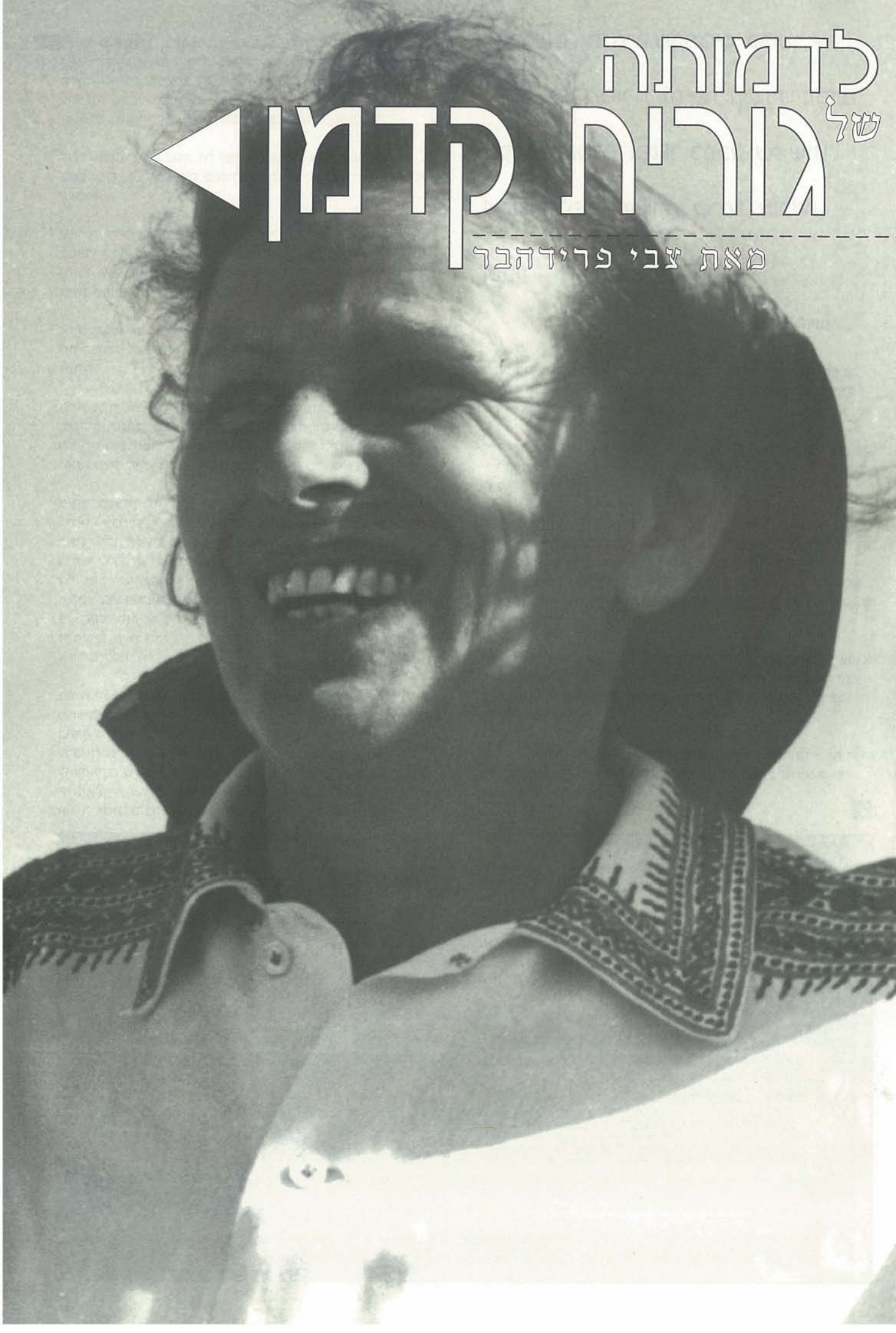
בנוי על השתתפות ומזמין כל אחד

להשתתף ולהזדהות

לדמותה של גורית קדמן

מאת צבי פרידהבר

"לכל עם החי חיים נורמליים, כלומר -

שהוא בעל מסורת עתיקה, מושרש מקדם

בקרקע מולדתו וקשור לסבע. עם שאין

שלוש אלה לו: מסורת, קרקע, מולדת

וטבע - אין לו ריקודים עממיים"

גורית קדמן

להזכירם: "דבקה רפיח" של משה פרסר; "העמק הוא חלום" של אריה להבי; "באר בשדה" של אריה פרוס (כיום אפרת), וריקוד שלי, "אדמה אדמה".

זו היתה דרכה של גורית בעידוד היצירה וכפי שהיא טענה באותם ימי בראשית, "את היצירה הריקודית ישפוט שר ההיסטוריה ומעל לכל הרוקדים עצמם".

המטרה שהציבה לעצמה גורית לאורך כל דרכה, החל בהדרכת ריקודי-עמים בכפר הנוער "בן שמן", שבהם שילבה מפרי היצירה המקומית של אותם ימים (1929-1931), דרך מאמרה הראשון בנושא בעיתון "דבר" בשנת 1938 - שש שנים לפני כנס המחולות הראשון בקיבוץ דליה - בו העלתה את השאלה: "האם יש לכל עם ריקודים עממיים משלו?"

ומסקנתה היתה: "כן, לכל עם החי חיים נורמליים, כלומר - שהוא בעל מסורת עתיקה, מושרש מקדם בקרקע מולדתו וקשור לטבע. עם שאין שלוש אלה לו: מסורת, קרקע, מולדת וטבע - אין לו ריקודים עממיים".

מטרתה היתה, להפוך את העם היושב בציון ל"עם רוקד". זה היה המוטו שלה לאורך כל השנים, וכותרתו של ספרה, שיצא לאור בשנת 1969 בהוצאת שוקן.

בערב שהוקדש לציון אירוע זה, באו והתכנסו ותיקי מדריכי ריקודי העם הישראליים ומדריכי הלהקות האתניות, שגורית כה טיפחה אותם. במעמד זה, התבקשו אחדים מן החברים הותיקים להעלות מספר אפיזודות מפגישותיהם ומעבודתם עם גורית. זכות זו נפלה גם בחלקי. ואלה הדברים שאמרתי במעמד זה.

לדבר על גורית, עבורי, זה לסקור תקופה ארוכה של קרוב לחמישים שנות פעילות משותפות, תחילה כחניך ובמרוצת השנים כעמית.

את שהיה לי לומר על גורית, כתבתי בעבודות שלי כגון: בספרי הביוגרפיה על אודותיה בשם: "גורית קדמן - אם וכלה" (חיפה 1989); בספרי "הבה נצא במחולות - לקורות ריקודי העם בישראל" (ת"א 1994), ובמספר מאמרים בכתבי-עת שונים.

אי לכך, מרשה אני לעצמי להעלות כמה אפיזודות אישיות - והם היו רבות - המצביעות על דרך מחשבתה של גורית, כפי שחוויתי אותה.

בימי נעורי גורית ואני גרנו לא הרחק זה מזו. לאחר החזרות בלהקת המחול של "הפועל" התל-אביבית, נסענו בדרך כלל יחד הביתה באוטובוס. באותן נסיעות התקיימו בינינו שיחות לא מעטות על דרך יצירתו של ריקוד העם ועל דרכי הפצתו.

באחת מאותן נסיעות קראה לפתע גורית לעומתי: "אבל אין לנו ריקודי עבודה משלנו", נושא שהעסיקה רבות. שבוע או שבועיים לאחר מכן, בשעת החזרה של הלהקה אמרתי לגורית: "יש לנו ריקוד עבודה". הצגתי בפניה את ריקודי "אדמה אדמה" ללחנו של דוד זהבי, איש קיבוץ נען. הריקוד התקבל על ידה ואף מצא את מקומו ברפרטואר הלהקה ונרקד באירועים שונים ואף בהרקדות בין היתר הופענו פעם בקיבוץ נען, וריקודי הוצג בפי מלחינו, דוד זהבי. בדרך זו הצליחה גורית לעודד את חברי הלהקה ורבים אחרים ליצירה.

בשנת 1950, נתבקשה הלהקה לתרום את תרומתה לחגיגות מחצית היובל לקיומו של סניף "הפועל" התל-אביבי. לאירוע זה בחרה גורית בדרך חדשנית. לא עוד מחזרות ריקודי-עם להשלמת ערב זה או אחר, אלא, מופע של ערב שלם, שיוקדש כולו להעלאתם של ריקודי-העם שלנו. בערב המופע הועלו מעל בימת תיאטרון ה"איהול" עשרים ושבעה ריקודים, בהם שילבה גורית גם את הריקודים פרי יצירתם של חברי הלהקה, שמן הראוי

